

Emlékiratait (*Von rechts nach links* — Europa Verlag Zürich) most adta ki *Emil Ludwig*. Egy junker emlékiratait egy zsidó! A „hazaáruló“ Gerlach bűneire még halálában is ráduplázott. Valaha antiszemita volt, junker volt: „de az antiszemitizmustól nem annyira maguk a zsidók, mint az antiszemiták riasztottak el.“ És nem véletlen az sem, hogy Rathenau riadt kérdésére: — „De az Istenért, miért gyűlönek engem ezek az emberek olyan rettenetesen?“ — csak Gerlach tudta megadni az autentikus feleletet: „Kizárólag azért, mert Ön zsidó létére eredményes külpolitikát folytat Németország javára. Ön az eleven cáfolata annak az antiszemita teóriának, mely minden baj okát a zsidókban látja. Ezért akarják meggyilkolni.“ Gerlach junker volt, kinek családi hagyományai parancsolón irták elő az oldenburg-januschaut utat. 1848-ban egy Ludwig v. Gerlach volt a konzervatívok, Oldenburg-Januschau által csodált vezére. Az egyik Gerlach-nagyapa berlini rendőrigazgató volt, a másik életét egyetlen gondolat uralta: a felső tizezer részére micsoda uniformist kéne kreálni, hogy meg lehessen őket különböztetni az egyszerű polgárságtól. Minden adottság azt követelte, hogy Gerlach igazi junker legyen, de mire idegen földön idegen göröngyök hulltak a száműzött koporsójára, ez az élet egyet bizonyított: ellentétét mindannak, ami a junkert jelenti, ami a furor teutonicust élte. Amikor elföldelték: Gerlach a pacifizmus, demokrácia és szocializmus örökifjú pátriarchájává lényegült, halálában is dokumentálón villant fel egy szellem, mely árvának érzi magát, száműzöttnek, de amelyik tisztasága tudatában — halhatatlan. Hellmuth von Gerlach azt a szellemet jelentette, melyet *Arnold Zweig* (ujra egy zsidó!) formulázott: „*Mi*: ez a baloldali szellem volt. A világpolgárság, a világdemokrácia, az illendőség, a lélegzetvételhez szükséges levegő“. Aki egyszer beléköstolt ebbe a levegőbe, azt megöli a junker-atmoszféra. Aki meg akarja ismerni Oldenburg-Januschaut, világát, Németországot, az olvassa el Gerlach könyvét. A volt Németország és a mai Németország változatlanlansága egybekeverődve látható itt, egybekeverődve és élesen elkülönítve attól a németségtől, amit a Gerlachok a száműzöttek, a tiszták, az igazak jelentenek. Junkerek önzése és nevetsége, a konzervativizmus morálhazugsága és lélekviszása (melyet még a magyarországi választásokról szóló fejezet is aláhuz) éppen úgy megtalálható itt, mint a mai forradalmi kóklerkedés rekvizitumai: a kolonizáció, a fajkérdés és állatvédelem. És ebbe az atmoszférába beleágyazva egy élet, mely nem bírja el ezt az irtó ürességet és világgá tárulkozik, hogy becsületmentő szabadságtudattá érlelődjön. Jobbról-balra: Gerlach élete mindennél meggyőzőbben példázza az ut igazát és kikerülhetetlenségét. Trompf lehetne, ha a felelőségérzet tisztasága, logikus természetessége nem fosztaná meg szenzációjellegétől. Gerlach élete: a konzekvenciateljes tisztesség dokumentuma: „nem a politika rontja el a jellemet, de a politika mutatja meg a legjobban, hogy kinek nincs jelleme“. Hogy kinnek és miért nincs karaktere — erről szól Gerlach könyve és ezért lehet az Oldenburg-Januschau féle németség döntő bizonyítékú legitim antipódusa. Vannak naiv részletei, mint a tisztesség-szemlélet természetes következményei, de egészében: kemény és kegyetlen ítélet, egy jobb németség Európa színe előtt tett életvallomása. Egy junker tündöklése száműzöttség, nyomoruság ellenére. (Fábry Zoltán)

A ZÖLD ARVIZ* a cselekvő ember irodalmi dokumentuma. Önkéntelenül kínálkozik az összehasonlítás: Vajjon a szerző pozitív tetteinek a krónikája, a *Rög alatt* vagy az előttünk fekvő népies regény az előbbrevaló? Nemcsak tetszetős, de hasznos is elvégezni az egymásmelléállítást. A *Rög alatt* William Jammes pragmatizmusának bizonyos vallási licenciában való feloldása és egyben nemes illusztrációja is. Csak az a vállás, csak az a bölcséleti igazság elfogadható, amelynek nyomán áldás fa-

kad, amely könnyebbé és jobbá teszi az életet. Bizonyos mértékben Szabó Dezső kísért ebben a megállapításban. Az éhezó parasztgyereknek kenyert adni, ez az igazi átlényegülése, ez az igazi transzsubstanciációja az urvacsorán kiosztott kenyérnek. S ha a gyülekezet élére került pap nem érzi át ezt, nem teljesíti hivatását. Az adott gazdasági keretek és lehetőségek között mindent megtett Balázs Ferenc, hogy mintafalut csináljon a helységből, ahova kirendelte egyháza. Épített, szervezett, tanított, szövetkezeti rendszer elfogadására bírta rá hiveit. Falumunkájának csak kísérő jelensége volt a papi szolgálat. Ebben a munkában hivei közönytével kellett Balázsnak elsősorban megküzdenie. Az embereket kényszeríteni kellett arra, hogy a haladás gondolatával megbarátkozzanak, ki kellett rázni őket közönytükből és önzésükből, rá kellett nevelni őket bizonyos kollektív gondolkozásra. Ebben a munkában a megaláztatások, gánccok és visszavetések egész sorával kellett megküzdenie. Volt alkalma megismerni az anyagot, amit formálni akart. A falu kiterült előtte, de a krónika mellett új irodalmi keret kellett, melyben bensőségesebb dolgait is kibeszélheti. Így született meg a Zöld árvíz.

Az utóbbi időben megjelent népies regények címei sorakoznak fel előttünk. Elsodort falu, Ég a Tisza, Ég a Volga, Csendes Don... A megszenesedett falu a haladás útjában. A haladást az antik bölcselők ismert fogalcmkapcsolása révén az örök mozgást, a rohanást, a sodrást jelentő vízzel hozzák kapcsolatba a mai szerzők. És nemcsak szimbólikus jelentőségről van itt szó. A víz utat is jelent s ahol közlekedés fejlődik ki, ott többet tudnak az emberek. De maradjunk csak a naiv eposzok mithikus magyarázatánál, ahol a hasonlatok és szimbólumok eleven termőtalaja terül el. A vizek mellett zajlanak le a csaták és az idillek, az erdők és hegyek lakói a békesség emberei, akik a sebesült Parist fogadják maguk közé. A transzylvániai falu, ahol a Zöld árvíz meséje szövődik csak ürügyül viseli a regény jelleget. Valójában folytatása a Rög alatt-nak. Ez a regény keresett irodalmi forma arra, hogy a belső csődbe és csalódásokba kergetett falusi vezér problémáit a *személytelenség* leple alatt kiírja. Ez a kiütköző alanyiség teremti meg a couleur localt, a mesét, egyszóval mindazokat a kellékeket, melyek az elbeszélés legfőbb jellegzetességei. Deduktív módszer, melybe a szerző el nem mondott prédikációi, elnyelt indulata, példabeszédei, aranymondásai is elférnek különböző személyekben felosztott egyénisége megnyilatkozásaképpen. Így is egész csomó mondanivalója akad a szerzőnek, aki akárhányszor kiveszi valamelyik hőse szájából a szót, folytatja és elköveti a műhibát: elárulja, hogy azonosította magát vele.. Az embernek egyébként az a véleménye, hogy a szerző a falusi mellékfigurák kulcsjelleget rejti véka alá. Nem a mese érdekében, hanem a szereplők maszkja miatt szövi és töri a cselekményt. Így esik meg aztán az, hogy a Zöld árvíz-nek nincs főhőse és nincs meséje. Széteső irás. A Rög alatt folytatása kötött formában. Mondhatnánk: vezérkönyv a transzylvániai falumunkához népszerű és művészi formában.

A szerző mégse szánhatta ezt a regényt vezérkönyvnek. Hisz uralkodó hangja borulátás. A cselekvő hős elbukik, csak az marad a felszínen, aki a maga önző érdekeit nézi. Az ilyen őt mindjárt megkapja a szerzőtől a róvást, de alapjában véve az eleső hős példája nem buzdító s a vigasztalás, hogy az elvonuló vizek után új zöld fakad, új nemzedék jön, amely — csalódás nélkül, frissen kezdi újra az elgáncsolt apák munkáját — nem biztató. Inkább a lemondás, inkább a halálvárás öreges megnyugvása ez. Mikor a sóvári pap személyében leplezetlenül bemutatja magát, felállítja a mérleget: az elvégzett munkával szemben a halál maga kuporodik a serpenyőben. „Ki magyar földön nagy sorsra vágyik rokhanva ér el az

* Balázs Ferenc regénye. Kiadta a Szépművészeti Társaság, Cluj. 1936.

éjszakaig“ — jut eszünkbe Ady.

A falusi ember makacssága a haladással szemben mindennél elkese-
ritőbb. „És vajjon teremtett-e az Isten a gazdag parasztnál utolsóbbat?“
— teszi fel a kérdést a szerző. Ezen az ellenálláson egy pap minden jó
szándéka megtörik s ha van ereje ravaszkodni és erőszakoskodni, a kivi-
vott boldogság rikító és kiabáló bizonyítékai ellenére se kerül el a ki-
csinyes megjegyzéseket és zsörtölődéseket. Nem érdemes. Ez a konkluzió.
De ennek a konkluziónak van egy nemesveretű balázsferenci mellék-
zöngéje: azért gyönyörű munka volt. Megérte a fáradságot.

A regényt művészivé teszi a szerző iráskészsége, a kissé romantikus,
de végig lüktető és eleven stílus, a realitás, mellyel figuráit kezeli. A
jó népies írók erényeire emlékeztet néha. Kár, hogy a világ, amit elének-
hoz, nem új. A magyar naturalizmus elsősorban Móricz Zsigmond írásai-
ban annyira kitermelte már ezt az irányt, hogy ma maga Móricz se talál
benne érdekest. Mint regényíró a gazdagabb lehetőségek rétegéhez, a vá-
rosi polgársághoz fordul. Falumunkájában ujságíróvá válik. És ezzel bi-
zonyítja, hogy a falu valóság, amit nem szabad többé a mithoszok vé-
kája alá rejteni, ha meg akarjuk végre váltani.

Míg a Rög alatt könyvtáram egyik legkedvesebb könyve, a Zöld ár-
vizet csalódással teszem le. Mint faludokumentum bizonytalan, mint iro-
dalom a közepes népies regények közé sorozandó.

A *KOR ÉS EMBERE* Itt van végre Neufeld Béla könyve, melyet oly-
régóta várunk. Husz évre nyult vissza az időben, hogy kiemelje
tanulmányait régi és mai folyóiratokból. Visszahozta így problémáit nap-
jainkig és nem késett el velük. Még a legrégebbről, a nemzetiségi cikkel sem,
mely még 1917-ben jelent meg Budapesten a Huszadik Században. Élő ez
a könyv ma is, mert a tanulmányok és cikkek szerzője nem tüneti, de
strukturális jelenségekhez szokott nyulni.

Nos: a katasztrófák prometheuszi szikláin sajogva egész világunk
olyan strukturális, gazdasági, erkölcsi, műveltségi válságban vergődik,
hogy a témák érvényessége nem mulik el sem a napokkal sem az évekkel.
Az egész könyvben talán csak három olyan cikket találtam, mely alól,
mintha kifutott volna az élő valóságoknak az a folyamata, melyhez írva vol-
tak. Viszont egyetlen olyan alkalom sem csábitotta cikkeinek átmentésé-
ben az író, amikor nem sorskérdéshez nyult volna.

A modern sorskérdés nagyon sok változatban vetitődik föl Neufeld
számára: „A nemzetiségi kérdés lélektanához“, — „A kultúra jövője“, —
„Világnézet és szexualitás“, — „Az új ember keleten“, — „A faszizmus
értelme“, — „Az értelmiség dilemmája“, — „Hitler és a német nép“, —
„A nemzeti szocializmus ideológiája“ — és így tovább. Még ott is, ahol
a freudizmus társadalmi vetületeit vizsgálja, olyan gazdag tájon jár,
hogy a problémák a problematikába, a problematika a sorsproblémába
nő át. Innen van könyvének izgalmas, sűrű légköre, melyben néha, mint
nehéz hajóképek mozgása jár nehéz terhével gondolkodása. A könyv min-
den irányból halmozódó tematikája egyébként is azt a benyomást kelti,
hogy az ember a kor kiélezett anyagi, erkölcsi és eszmei tartalmának a
kerekei közé van dobva. Innen az is, hogy könyvének minden oldalán ti-
tániságokba ütközik az olvasó: marxizmus, faszizmus, szovjetizmus, freu-
dizmus, háború, humanizmus, bukó, keletkező világ.

Neufeld sokféle tudással sokféle témához nyul. Tanítómestert jelent
azok számára, akik a kor ismeretei, irányzatai, hatalmi műveletei közt el-
igazodni akarnak. Beszélien bármiről, álláspontja szabatos, ítéletei tiszták,
vezetése biztos, erkölcsi magatartása magával ragadó. Minél köze-
lebb jut témáiban napjainkhoz, annál átlátszóbb és könnyebb lesz az elő-
adása.

Dicséretére szóljon, hogy mint marxista, nem dobja egyszerűen kut-